

ИКОНОМИЧЕСКИ УНИВЕРСИТЕТ – ВАРНА
ФИНАНСОВО-СЧЕТОВОДЕН ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „СЧЕТОВОДНА ОТЧЕТНОСТ“

Недялка Александрова Александрова

ПРОБЛЕМИ НА ОЦЕНЯВАНЕТО НА СПЕЦИФИЧНИ АКТИВИ В
СЧЕТОВОДСТВОТО НА ВИК ОПЕРАТОРИТЕ

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация

за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по
професионално направление 3.8. Икономика, докторска програма
„Счетоводство, контрол и анализ на стопанската дейност“

НАУЧЕН КОНСУЛТАНТ:

доц. д-р Анита Атанасова Йотова

НАУЧНО ЖУРИ:

1. проф. д-р Надя Енчева Костова
2. доц. д-р Анита Атанасова Йотова
3. проф. д-р Атанас Блажев Атанасов
4. проф. д-р ик. н. Васил Богомилов Меразчиев
5. проф. д-р Васил Николов Янков

РЕЗЕРВНИ ЧЛЕНОВЕ:

1. доц. д-р Светлозар Димитров Стефанов
2. проф. д-р Михаил Дочев Михайлов

Варна

2018

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита от Катедра „Счетоводна отчетност“ при Икономически университет – Варна.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 22.06.2018 г. от 15:00 ч. в зала 319 на Икономически университет – Варна на заседание на научно жури, назначено със Заповед No РД 06-986 от 18.04.2018 г. на Ректора на Икономически университет – Варна.

Материалите по защитата са на разположение на интересувашите се на интернет страницата на Икономически университет – Варна, www.ue-varna.bg.

Автор: Недялка Александрова Александрова

Заглавие: Проблеми на оценяването на специфични активи в счетоводството на ВиК операторите

Тираж: ...

Отпечатан в Печатна база на Икономически университет – Варна.

СЪДЪРЖАНИЕ

I. Обща характеристика на дисертационния труд.....	4
1. Актуалност на темата.....	4
2. Предмет и обект на изследването	5
3. Цели и задачи на дисертационния труд	5
4. Изследователска теза и хипотези.....	6
5. Методология на изследването.....	7
6. Приети ограничения в обхвата на дисертационния труд	7
7. Структура на дисертационния труд	8
II. Съдържание на дисертационния труд.....	10
1. Глава първа Теоретико-методологически проблеми на оценките в счетоводството	10
2. Глава втора Нормативни изисквания и теоретико-методологични проблеми на оценяването на специфични активи в счетоводството на ВиК операторите.....	19
3. Глава трета Анализ на практиката по оценяване на специфични активи в счетоводството на ВиК операторите в България.....	32
III. Справка за приносите в дисертационния труд	42
IV. Публикации по дисертационния труд.....	43
Декларация за оригиналност	43

I. Обща характеристика на дисертационния труд

1. Актуалност на темата

В глобален мащаб надеждните оценки са проблем на цялата пазарна икономика, която се стреми да постигне всеобща съпоставимост чрез паричния измерител. Практическата значимост на оценяването в счетоводството все повече нараства. На предприятията се налага да определят справедлива цена, възстановима стойност, нетна реализируема стойност. За тяхното определяне обаче нерядко липсва добре утвърдена практика и достатъчно надеждна методика. Тази материя е сложна и това е един от най-спорните въпроси в счетоводната теория не само в България. Същевременно въпросът е ключов в счетоводната отчетност, а професионалните тела в света продължават дискусиите относно най-удачният подход за оценяване на активи и пасиви – историческа цена, текуща стойност, настояща оценка, справедлива цена, очаквана стойност. Налице е стремеж към промяна в счетоводния модел през последните години, като се споменава дори за промяна на счетоводната парадигма, като тя се състои в значителна степен в разширяване на приложното поле на справедливата стойност.

Сред основните проблеми, свързани със счетоводните оценки, се сочат високата степен на несигурност и субективизъм, особено при прилагане на справедлива цена, сложността на прилагане и свързаната с това невъзможност да се определи съотношението разходи/ползи, липсата на единна класификация на оценките и др. Проблемът с надеждните оценки в счетоводството, макар и нерешен по принцип, има своите „локални“ решения – в редица случаи, особено по отношение на активи, за които има активен пазар, оценяването е лесно и не води до особени затруднения. Не така стои въпросът в случаите, когато обектът на оценяване е строго специфичен и на практика не може да се намери задоволителна база за сравнение, на основата на която да бъде определена пазарно-базирана оценка, както е в инфраструктурните отрасли.

Важността на инфраструктурните отрасли, в т.ч. водоснабдяването, произтича на първо място от изключителната им значимост за обществото. Според доклад за глобалните рискове за 2016 година, публикуван на сайта на Световния икономически форум в Давос, потенциалният негативен ефект от водна криза, е оценен с почти най-високата стойност, на трето място в глобален мащаб. Оценката на вероятността от настъпване на този риск също е оценена като висока, около 5%, и е на девето място в оценката топ-10 рискове в глобален мащаб. Връзката на потенциална водна криза с останалите глобални рискове като масово разпространение на инфекциозни болести, криза на изхранването, провал на градското планиране и обща социална нестабилност

прави значимостта на водния сектор още по-голяма. Допълнителна тежест на необходимостта от ефективно управление на отрасъла придава фактът, че рискът от водна криза е класифициран като дългосрочен социален.

Дисертационният труд е насочен към пресечната точка на двата въпроса – оценките в счетоводството и инфраструктурните отрасли, по-конкретно отрасъл Водоснабдяване и канализация (ВиК), тъй като именно в този отрасъл на предприятията се налага да решават проблеми, свързани с оценяването на специфични активи, характерни единствено за тяхната дейност. Това поставя множество въпроси и поражда затруднения в практиката, още повече, че нормативната уредба също е специфична и оказва влияние върху редица счетоводни решения, включително върху прилаганите оценки. ВиК мрежите и съоръженията, т.нар. ВиК инфраструктура, както и свързаните с нея отчетни обекти, пораждат най-много трудности и дискуссионни въпроси в практиката, поради което изследователският интерес е насочен към тях.

2. Предмет и обект на изследването

Обект на изследване са оценките на специфични активи, които се прилагат в счетоводството. Под специфични активи в случая се разбира активи, които са характерни само за определен вид дейност или отрасъл, пряко свързани са с нея и не се проявяват или не могат да бъдат приложени в друг вид стопанска дейност.

Предмет на изследване са счетоводните оценки на ВиК инфраструктура и специфични права по договори за достъп и експлоатация на ВиК инфраструктура в счетоводството на ВиК операторите в България.

3. Цели и задачи на дисертационния труд

Цел на дисертационния труд е на основата на теоретичните достижения на счетоводната наука, както и на основата на емпирично проучване, да се очертаят възможностите и ограниченията за прилагане на оценки на специфични активи в счетоводството на ВиК операторите, да се определи състоянието на практиката и да се дадат препоръки за нейното подобряване.

Задачите за постигане на целта са:

1. На основата на теоретичен анализ на научната литература и нормативна уредба да се изясни същността на оценката в счетоводството и границите за нейното приложение.

2. На основата на анализ на спецификата на дейността на предприятията в отрасъл ВиК и на базата на изискванията на нормативната уредба да се предложи теоретично обоснован модел на представяне и оценяване на специфичните за тях активи.

3. На базата на проучване на данните от финансовите отчети да се анализира практиката на ВиК операторите в България по прилагане на оценките на специфичните за тях активи, като се очертаят състоянието, тенденциите и евентуалните слаби места.

4. На основата на проведените анализи да се направят изводи и препоръки за подобряване на практиката по прилагане на оценки на специфични активи в счетоводството на ВиК операторите.

4. Изследователска теза и хипотези

Основната теза на дисертационния труд е, че специфичният характер на активите, използвани от ВиК операторите, предопределя и силно стеснява възможните подходи към тяхното оценяване.

За доказването на тезата са формулирани и емпирично тествани следните изследователски хипотези:

Хипотеза 1

ВиК операторите, прилагащи МСФО¹ като счетоводна база, правят по-подробни оповестявания, свързани с признаването и оценяването на специфични за дейността им активи, в сравнение с операторите, прилагащи Националните счетоводни стандарти.

Хипотеза 2

Съществуват основания за прилагане на обезценка на ВиК активите, но такава не се прави от ВиК операторите, като мотивите за това са свързани със специфичния характер на активите.

Хипотеза 3

Оповестяването от ВиК операторите на несигурност, свързана с оценките, е формално и не дава достатъчна представа за реалните ограничения при тяхното определяне.

Хипотеза 4

¹ Тук и навсякъде в текста на дисертацията съкращението „МСФО“ е използвано като общо наименование на Международните счетоводни стандарти (МСС) и Международните стандарти за финансово отчитане (МСФО).

Високата степен на специфичност на активите на ВиК операторите води до това тези активи да не са подходящо оценени и оповестени във финансовите отчети на дружествата.

Хипотеза 5

Счетоводната политика на ВиК операторите, свързана с представянето и оценяването на специфичните за тяхната дейност активи, влияе съществено върху картината на финансовото им състояние.

5. Методология на изследването

В дисертацията са използвани редица методологически способности, общонаучните и частни научни методи, проучване и критичен преглед на литература, логически анализ, сравнителен анализ, наблюдение, статистическо обобщаване и сводка, имитационно моделиране, ръчно събиране и обработка на данни, индекси за анализ на корпоративни оповестявания като при формирането им е използвана рангова или ординална скала. Използван е също анализ на финансовото състояние. Направено е изчерпателно статистическо проучване, в което са обхванати всички ВиК оператори с обособена територия в България, като съвкупността е стратифицирана в зависимост от спецификата на изследваните активи. Използвани са също така подходи като “изследване на случай“ (case study) и неструктурирано интервю с представители на ръководството на някои от ВиК операторите и с одитори на ВиК оператори.

6. Приети ограничения в обхвата на дисертационния труд

При разработването на дисертацията са поставени следните **ограничения** на изследването:

1. Въпросът за оценките в счетоводството е проучван и изследван единствено от гледна точка на финансовото счетоводство. Оценките са обект на други клонове на икономическата наука, включително и на управленското счетоводство, но тази гледна точка не е засегната в дисертацията.
2. Въпросът за счетоводните оценки е ограничен до приложението им за специфични активи, характерни за дейността на ВиК операторите.
3. Изследването и анализът са ограничени до практиката на ВиК операторите в България.

4. Изследването е проведено на база на наличната публична информация за ВиК операторите, като са използвани данни от финансови отчети, доклади за дейността одиторски доклади и друга публична информация.

5. Когато при анализа са използвани нормативни актове, е взета под внимание тяхната редакция, актуална до 31.12.2017 г.

7. Структура на дисертационния труд

Трудът е структуриран в увод, три глави и заключение с общ обем 273 страници, от които 2 страници съдържание, 184 страници изложение, 14 страници списък с използвана литература и 73 страници приложения.

Увод

Глава първа Теоретико-методологически проблеми на оценките в счетоводството

1. Същност на оценката в счетоводството
2. Възможности за класифициране на оценките в счетоводството
3. Концепции за оценяването в счетоводството
4. Етапи на оценяването в счетоводството

Глава втора Нормативни изисквания и теоретико-методологични проблеми на оценяването на специфични активи в счетоводството на ВиК операторите

1. Специфики на дейността на ВиК операторите и свързаните с нея активи
2. Проблеми на оценяването на ВиК системи и съоръжения
 - 2.1 Възможности за оценяване на ВиК активите по МСС 16 Машини, съоръжения и оборудване по модела на цена на придобиване.
 - 2.2 Възможности за оценяване на ВиК активите по МСС 16 Машини, съоръжения и оборудване по модела на преоценката
 - 2.3 Възможности за оценяване на ВиК активите по МСФО 5 Нетекучи активи, държани за продажба и преустановени дейности
3. Проблеми на оценяването на права по договори за експлоатация на ВиК системи и съоръжения и оказване на ВиК услуги
 - 3.1 Същност на договорите за ВиК
 - 3.2 Активи по договорите за ВиК
 - 3.3 Пасиви по договорите за ВиК
 - 3.4 Модел на отчитане на правата и задълженията по договорите за ВиК

Глава трета Анализ на практиката по оценяване на специфични активи в счетоводството на ВиК операторите в България

1. Емпирични данни и методология на изследването
2. Анализ на практиката на ВиК операторите за оценяване на ВиК активите преди предаването им за управление на Асоциациите по ВиК или общините
3. Анализ на практиката на ВиК операторите за оценяване и представяне на правата по договори за експлоатация на ВиК системи и съоръжения и оказване на ВиК услуги

Заклучение

Използвана литература

Приложение 1 Списък на ВиК операторите с обособена територия по Закона за водите

Приложение 2 Обхванати в изследването ВиК оператори

Приложение 3 Обобщена справка на изходните данни относно избраната от ВиК операторите политика за оценяване на ВиК активите

Приложение 4 Обобщена справка на показателите по ВиК оператори относно обезценяването на ВиК активите

Приложение 5 Обобщена справка на показателите по ВиК оператори относно изразените мнения в одиторските доклади за оценките на ВиК активите във финансовите отчети

Приложение 6 Обобщена справка на показателите по ВиК оператори относно избраната счетоводна политика за представяне на договорите за ВиК

Приложение 7 Обобщена справка на показателите по ВиК оператори относно оповестяването на договорите за ВиК от операторите, избрали да не признават правата по тях като НДА

Приложение 8 Обобщена справка на показателите на ВиК оператори относно счетоводната политика за оценяване на правата по договорите за ВиК на операторите, избрали да ги признаят като НДА

Приложение 9 Изходни данни и показатели за финансов анализ на ВиК операторите

II. Съдържание на дисертационния труд

1. Глава първа Теоретико-методологически проблеми на оценките в счетоводството

В параграф 1 на основата на теоретичен обзор са изяснени основните термини, използвани във връзка с оценките в счетоводството. Открити са главните направления, в които се дефинира оценката в българската, рускоезичната и англоезичната литература.

В резултат на обзора на литературата е изведена общата идея, че оценката в счетоводството представлява изразяване в количество пари на обектите на отчитане, т.е. присвояване на парична стойност на отчетните обекти, като с тази парична стойност те биват отчитани. Вариациите в авторските мнения са свързани с това, дали при присвояването става въпрос за измерване на стойност, която съществува обективно, вън и независимо от предприятието, или не. Проучен е въпросът дали измерването и оценяването в счетоводството следва да се разглеждат като синоними, а така също какъв е обхватът на отчетните обекти, които подлежат на оценяване и на измерване.

В широк смисъл оценката е по-скоро израз на *мнение, преценка*, т.е. на отношение на оценяващия към оценяваното, отколкото *измерване*. Това в голяма степен важи и за счетоводството, където чрез оценката на отчетните обекти се дава количествен израз на тяхната полезност, т.е. на качество. Оценката се разглежда като проява на отношение на оценяващия субект към обекта на изучаване, за разлика от измерването, където такова отношение липсва. Резултатите от измерването не зависят от субекта, който го извършва, докато резултатите от оценката носят белезите на субективистичност и се предопределят от оценяващия субект, който изразява мнението си относно определени качества на обекта.

Субективистичността на оценяването се разбира не като пристрастност, а като отсъждане и преценяване от гледна точка на предприятието. На тази основа оценяването в счетоводството се обвързва тясно с концепцията за отчитащото се предприятие (отчетната единица), която е представена и в публикувания от Борда по Международни счетоводни стандарти (БМСС) през 2015 г. Проект за Концептуална рамка. Следователно чрез оценките в счетоводството по-скоро се изразява ценността на обектите на оценяване от гледна точка на предприятието, а не тяхната обективна стойност.

Субективистичността в оценяването в счетоводството се проявява в още един аспект, който е въплъщение на философския принцип на допълнителността, съгласно който колкото по-точно се определи една характеристика на изучавания обект, толкова по-неточно може да се определи друга негова характеристика. По този начин и тъй като

оценките изразяват качество на оценявания обект от гледна точка на предприятието, то колкото по-точно чрез оценката бъде отразено едно качество на обекта, толкова по-неточно ще бъде отразено друго негово качество.

На тази основа оценките в счетоводството се дефинират като паричен израз на ценността на оценяваните обекти от гледна точка на отчитащото се предприятие с оглед възприетата счетоводна база в конкретен момент и с определена цел. На счетоводните оценки е присъщ определен релативизъм, те са белег на отношение на предприятието към обекта на оценяване. За тяхното практическо определяне трябва да се вземат предвид обективните свойства на оценявания обект, но също така има широко поле за професионално отсъждане и преценка.

Важен аспект от разбирането на релативистичността на оценките в счетоводството е въпросът за целта на оценяването. Именно тя е определяща за това каква конкретно оценка следва да бъде приложена, а така също и е критерий за надеждността ѝ. Ако се изхожда от позицията, че оценката представлява изразяване в количество пари от определена парична единица на стойността на обектите на оценяване и ако тази стойност е обективна, то целта на оценяването би била ирелевантна. Ако се изхожда от позицията, че оценката е израз не на стойността, а на ценността на обекта на оценяване от гледна точка на предприятието, то тогава целта на оценяването е определяща за оценката.

На базата на проучената литература и теоретичните изследвания е изведено следното определение:

Под оценка в счетоводството следва да се разбира присвояване на парична стойност (количество пари от определена парична единица) на актив или пасив като израз на отношението на оценяващото предприятие към ценността (качествата) на отчетния обект към даден момент във времето и с оглед на конкретна цел.

Като обобщение е посочено, че оценката в счетоводството представлява пресечна точка на концепциите за отчитащото се предприятие и за паричната единица, които могат да бъдат определени като фундаментални в счетоводната наука. Тя възплъщава в себе си философските принципи на релативизма и допълнителността, като чрез счетоводната оценка се дава израз на качествените характеристики на оценяваните обекти от гледна точка на предприятието. Тъй като счетоводната оценка представлява количествен израз в парична сума на тези качествени характеристики, по своеобразен

начин чрез нея се реализира диалектическият принцип на единство на количеството и качеството.

Параграф 2 е посветен на възможностите за класифициране на счетоводните оценки. В счетоводната теория и практика са познати и се прилагат различни видове счетоводни оценки. От една страна това произтича от необходимостта да се отразява стойността на отчетните обекти към различен момент във времето. От друга страна оценките в счетоводството се прилагат с оглед на различни позиции на оценявания обект – при неговото възникване, движение и изменение, при освобождаването от него. Освен това оценките, прилагани в счетоводството, са обект на нормативна регулация, като представляват един от основните въпроси, регламентирани от счетоводните стандарти – национални и международни. Разнообразието от оценки е съчетано с липса на утвърдена общоприета класификация, което затруднява, както тяхното изучаване, така и прилагането им, и води до противоречия в нормативните актове или до тяхното нееднакво прилагане.

В резултат на преглед и анализ на литературни източници е изведена необходимостта от разграничаване на класификационните признаци момент на прилагане на оценката спрямо отчетния обект и етап на отчитане, в който се прилага (проявява) оценката.

В зависимост от момента на прилагане спрямо отчетния обект оценките се делят на първоначални, които се прилагат към момента на възникване на отчетния обект и отразяването му за първи път в счетоводството, и последващи – за вече съществуващ отчетен обект във връзка с неговото движение и изменение, както и при представянето му като елемент на финансовия отчет.

От друга страна в зависимост от етапа на отчитане, в който се проявяват, оценките се делят на оценки в текущото отчитане и оценки при периодичното приключване. Оценките в текущото отчитане се прилагат при наличието на стопански факт – стопанска операция, събитие или явление, т.е. те винаги са базирани на действително събитие. Те осигуряват съпоставимост между стойността на отчетния обект при възникването му и стойността, която той има в процеса на участието му в стопанската дейност на предприятието. Оценките при периодичното приключване не се базират на действителен стопански факт. Предназначението им е да се осигури достоверност, както и съпоставимост, на отделните оценявани обекти към определен момент или да се възстанови тази съпоставимост. Те представляват преразглеждане на стойността на елементите на финансовия отчет към определен момент.

Допълнително са обобщени и предложени класификационни признаци като: времева ориентация на оценките към миналото, настоящето или бъдещето; основания за определяне на оценките – основани на реален, очакван или хипотетичен стопански факт; възможност за еднозначно определяне – окончателни (безспорни, функционални) и приблизителни (вариращи, стохастични); източници за определяне на оценката (вида на стопанския факт, предизвикващ оценяването) – от тази гледна точка оценките могат да бъдат: свързани с увеличение на отчетния обект (придобиване на актив или възникване на пасив), свързани с намаляване на отчетния обект (освобождаване от актив или погасяване на пасив) и свързани с използване (държане) на отчетния обект; възможност за декомпозиране – едноелементни и съставни оценки.

Видовете оценки по изведените класификационни признаци са представени обобщено в табл. 1.

Таблица 1

Видове оценки в счетоводството

Класификационни признаци	Видове счетоводни оценки
Момент на прилагане спрямо отчетния обект	<ul style="list-style-type: none"> • първоначални • последващи
Етап на отчитането, в който се прилагат	<ul style="list-style-type: none"> • оценки в текущото отчитане • оценки при периодичното приключване
Времева ориентация спрямо момента, за който се отнасят	<ul style="list-style-type: none"> • ориентирани към миналото • ориентирани към настоящето • ориентирани към бъдещето
Основания за определяне (характер на стопанския факт, на който са базирани)	<ul style="list-style-type: none"> • базирани на действителен стопански факт • базирани на хипотетичен стопански факт • базирани на очакван стопански факт
Възможност за еднозначно определяне на стойностното изражение	<ul style="list-style-type: none"> • окончателни (детерминирани) • приблизителни (вероятностни)
Източници за определяне на оценката (вида на стопанския факт, предизвикващ оценяването)	<ul style="list-style-type: none"> • свързани с увеличение на отчетния обект • свързани с намаляване на отчетния обект • свързани с използване (държане) на отчетния обект
Възможност за разлагане (декомпозиране)	<ul style="list-style-type: none"> • едноелементни • съставни

Определянето на правилната оценка от гледна точка на целта на оценяване означава едновременно определяне на: момент на прилагане спрямо отчетния обект, етап на отчитането, времева ориентация, основания за определяне (характер на стопанския факт, на който се базира) и източници за определяне на оценката (вид на стопанския

факт, предизвикващ оценяването). В този смисъл конкретният вид счетоводна оценка може да бъде представен като пресечна точка на посочените характеристики.

Параграф 3 е посветен на концепциите за оценяването в счетоводството, като фокусът е насочен към тенденцията в последните години за все по-широко приложение на справедливата стойност и постепенно ограничаване на приложното поле на историческата стойност, наричано от някои автори „промяна на счетоводната парадигма“.

Изместването на историческата стойност от справедливата стойност като външно проявление на основната линия на промяна в традиционната счетоводна парадигма, се свързва със засилено влияние на идеята за т.нар. поглед в бъдещето. Погледът в бъдещето е основният лайтмотив и на промените в Концептуалната рамка за финансово отчитане или накратко Концептуалната рамка (Conceptual Framework for Financial Reporting или Conceptual Framework), за която вече няколко години тече процес на ревизия. Макар Концептуалната рамка официално да не е част от счетоводната нормативна база, действаща у нас, както и на територията на Европейския съюз, тя задава философията на МСФО, които следва да бъдат тълкувани и осмислени с оглед на концепциите, заложиени в нея.

Счита се, че уместността на информацията във финансовите отчети нараства с ориентиране на фокуса ѝ към бъдещето, а това неминуемо води до нарастване ролята на оценки, базирани на хипотетични събития. На практика това означава разширяване на приложното поле на приблизителните оценки.

Достоверното представяне съгласно ревизираната Концептуална рамка (КР) се изразява в пълнота, обективност и отсъствие на грешки. Приблизителните оценки по дефиниция са носители на несигурност, а при наличие на несигурност следва да се съблюдава предпазливостта, за да се осигури обективност на информацията във финансовите отчети. Предпазливостта в този случай е оценъчен принцип, тя има роля по отношение на счетоводните приблизителни оценки, като ограничава твърде голямата несигурност, произтичаща от тях. Това може да се приеме като своеобразно реабилитиране на принципа на предпазливост в проекта за КР, който беше премахнат от КР с промяната от 2010 г.

Традиционното разбиране за предпазливост е в посока консервативно счетоводство, изразяващо се в систематичен превес на отразяването на негативните факти над положителните, т.е. своеобразен счетоводен песимизъм. Така консерватизмът в счетоводството се превръща в оценъчен принцип, водещ към избора на най-ниската от

няколко възможни оценки за активите и най-високата – за пасивите. Това разбиране влиза в конфликт с неутралността, която изключва каквото и да било изкривяване и отдаване на предпочитание или системно пренебрегване както на положителните, така и на отрицателните факти.

„Връщането“ на предпазливостта в КР не бива да се разглежда като връщане на песимизма при съставяне на финансовите отчети, а като стремеж да се избегне уклонът към излишен оптимизъм. В Проекта за КР определението за предпазливост включва повишено внимание при оценяването в условията на несигурност, така че да не се допусне надценяване на активи и подценяване на пасиви, но също и подценяване на активи и надценяване на пасиви, доколкото и двете биха нарушили неутралността. Предпазливостта в Проекта за КР от 2015 г. е предефинирана, като е натоварена с ново, различно от традиционното разбиране. Според новото разбиране за предпазливост, предложено от БМСС, тя включва благоразумието, но не и консерватизма.

Предпазливостта фигурира и в т.нар. „счетоводна директива“ на ЕС - Директива 2013/34/ЕС, която е транспонирана в българското законодателство в Закона за счетоводството, в сила от 2016 г. В текста на директивата предпазливостта изрично е посочена като принцип, на който следва да се основават признаването и оценяването, като е уточнено, че това включва признаване само на реализирани печалби, признаване на всички пасиви и всички отрицателни корекции на стойността. По същество това съответства на традиционното разбиране за предпазливостта, основано на асиметрично признаване на положителните и отрицателните факти, което включва консерватизма. Така Директива 2013/34/ЕС също дефинира предпазливостта като оценъчен принцип, но съдържанието, което се влага в нея, се различава от новото разбиране на БМСС, заложено в Проекта за КР. При това положение може да се очаква продължаващ дебат и/или продължаващо неразбиране на ролята на предпазливостта при оценката на активи и пасиви.

На този фон се открояват **двете основни стойностни концепции**, на които се основава съвременното счетоводството – консервативната и ориентирана към историческите стойности и обезценки при необходимост, наричана по-общо „историческа стойност“ и ориентираната към очакванията за бъдещето и към по-пълно интегриране на пазарната информация във финансовите отчети концепция за справедлива стойност. Това кореспондира с Проекта за КР, където въпросът за базите за оценяване е преосмислен, като, вместо досегашните четири, са посочени две бази – историческа стойност (historical cost) и текуща стойност (current value).

Обосновано е виждането, че базите за оценяване представляват набор от критерии (ключови характеристики) за определяне на конкретна оценка за актив или пасив. Изведени са ключовите характеристики, на чиято основа се разграничават базите за оценка – изходна гледна точка (тази на предприятието или тази на пазара) и времева ориентация (към миналото, настоящето или бъдещето). Комбинацията от тези характеристики и съответните им бази са представени в Табл. 2.

Таблица 2

Ключови характеристики на базите за оценка

Ключови характеристики на базите за оценка		Изходна гледна точка	
		Оценка от позициите на предприятието	Оценка от позициите на пазара
Времева ориентация	С оглед на миналото	Историческа стойност	
	С оглед на настоящето	Реализируема стойност (Realisable value) и Текуща стойност (Current cost)	Справедлива стойност, определена на Ниво 1 и на Ниво 2 от йерархията на справедливите стойности по МСФО 13
	С оглед на бъдещето	Стойност в употреба/стойност на уреждане (Настояща стойност)	Справедлива стойност, определена на Ниво 3 от йерархията на справедливите стойности по МСФО 13

Проектът за КР предвижда отпадане на реализируемата стойност и текущата стойност (в английския език базата, която е възприета понастоящем в КР е „current cost“, докато в Проекта за КР се употребява терминът „current value“ за оценъчна база, отразяваща актуалната към момента на оценяване информация). Това е подчинено на общата логика всички оценки да се основават на информация от пазара, ако е възможно и ако не е твърде трудно и скъпо, а непазарна информация да се използва само в случаите, когато пазарна информация липсва.

Тук отново се откроява влиянието на философския принцип на допълнителността. Изборът на оценъчна база е израз на отдаване на предпочитание на определени ключови характеристики пред други. Изборът на оценъчна база следва да кореспондира с целта на оценяването. Определянето на правилната база от гледна точка на целта на оценяване означава едновременно определяне на времева ориентация и определяне на изходна гледна точка – от позициите на предприятието или от позициите на пазара.

В параграф 4 са изяснени етапите, пред които преминава процесът на оценяване в счетоводството. Изясняването на технологичната последователност на действията в процеса на оценяване е от значение за открояване на основните проблемни моменти, свързани с потенциални затруднения при прилагането на оценките в счетоводството.

Независимо от конкретния вид оценка, технологията на нейното определяне следва общата логика на отчетния процес и може да бъде представена в следните етапи:

А. Общи етапи, отнасящи се до цялото предприятие. Общите етапи имат отношение към оценяването в качеството им на рамка, в която трябва да се впише процесът на оценяване и оценките в счетоводството.

1) Идентифициране на отчетната единица – това е общ начален етап на целия отчетен процес, част от който е и оценяването в счетоводството. На практика това идентифициране се извършва еднократно.

2) Определене на приложимите счетоводни стандарти и разработване на счетоводната политика, включително по отношение на идентифицирането, оценяването и признаването на елементите на финансовия отчет. Този етап може да се повтори при необходимост, възникнала поради промяна в нормативната материя, промяна в дейността на предприятието, възникване на обекти на отчитане, за които е необходимо допълване на счетоводната политика или по решение на ръководството.

3) Определяне на общата база за представяне на финансовия отчет – действащо предприятие, ликвидационна или друга база. Този етап се повтаря периодично във връзка със съставяне на финансовите отчети за всеки отчетен период.

Б. Етапи, отнасящи се до обекта на оценяване. Тези етапи се повтарят при всеки възникнал конкретен случай, в който елемент на финансовия отчет трябва да бъде оценен.

1) Идентифициране на обекта, подлежащ на счетоводно оценяване – това може да бъде актив или пасив.

2) Определяне на причината за оценяването – възникване на отчетния обект, движение (потребление, изваждане от употреба, погасяване, изменение) на отчетния обект, периодично оценяване.

3) Определяне на конкретния вид оценка, която следва да се приложи – това определяне е в зависимост от резултата от идентифицирането на обекта и от причината за оценяването и следва да е съгласно възприетите счетоводна политика, методологически и нормативни изисквания.

4) Определене на компонентите (променливите), които следва да бъдат включени в оценката и методите и подходите, чрез които тя да бъде определена.

5) Набиране на нужната информация, която да обезпечи определянето на величината на всеки от елементите на счетоводната оценка – тази информация може да бъде стойностна и нестойностна.

6) Изготвяне на предвиждания – например за полезен икономически живот, за остатъчна стойност, за дисконтов фактор. Този етап се характеризира в най-голяма степен с многовариантност и субективна преценка.

7) Конкретизиране на оценката – определяне на точното ѝ парично изражение. Това е заключителният етап на процеса на оценяване, който се характеризира с отсъждане, избор на един от възможните варианти. Тук се взема едно или друго решение, изразено в конкретна оценка, прави се заключение. Заключението, изразяващо се в счетоводна оценка, се документира чрез записването на конкретната стойност в счетоводен документ.

8) Макар и с известна условност, като последен етап може да се посочи определяне и изготвяне на необходимото оповестяване във връзка с приложената оценка при съставяне на финансовия отчет.

На основата на анализ на практическите проблеми, които могат да възникнат на всеки от откритите етапи, е направен изводът, че сновните практически проблеми при оценяването на отчетни обекти се свеждат до информационното осигуряване на процеса, като тези проблеми се срещат при набирането на нестойностна информация, но най-вече при набирането на стойностна информация за прилагането на приблизителни оценки, основани не на действителен (минал) и съответно документиран стопански факт, а на очаквано или предполагаемо събитие. Това е и причината за наличието на известна съпротива у счетоводителите в практиката за прилагането на оценъчни бази, различни от историческата оценка.

Очертаните проблеми, свързани с оценките в счетоводството, се открояват с допълнителна острота в случаите, когато обекти на оценяване са комплексни активи със сложен състав. Това важи с още по-голяма сила за активите, които са строго специфични за определен вид стопанска дейност или отрасъл, тъй като събирането на необходимата за оценяването им информация и изготвянето на прогнози и предвиждания съдържат допълнителна доза несигурност, както и изискват влагане на допълнителни ресурси за тяхното обезпечаване. Оценяването на специфични активи, характерни само за определен отрасъл или дейност, какъвто в случаят с отрасъл ВиК, е съпроводено както с

проблемите, характерни за оценяването на активите по принцип, така и с допълнителни проблеми, произтичащи от тяхната специфика. Това налага отделяне на специално внимание на проблемите, свързани с оценяване на специфични активи при ВиК операторите.

2. Глава втора Нормативни изисквания и теоретико-методологични проблеми на оценяването на специфични активи в счетоводството на ВиК операторите

В **параграф 1** са очертани спецификите на дейността на ВиК операторите и свързаните с нея активи. Подчертано е, че тази дейност е естествен монопол с висока степен на социална значимост и обществени очаквания.

Дейността по водоснабдяване и канализация в България се осъществява от ВиК операторите, които са търговски дружества. Съгласно Закона за водите това са търговци, държавни или общински предприятия – юридически лица, които имат сключени договори с председателя на Асоциацията по ВиК или с кмета на общината съгласно решение на общинския съвет за управление, поддържане и експлоатация на ВиК системите и предоставяне на ВиК услуги в границите на една или повече обособени територии, когато предоставянето на ВиК услуги е основната му дейност. За целите на изследването под „ВиК оператор“ се разбира държавно и/или общинско търговско дружество, с основна дейност ВиК услуги, съгласно Закона за регулиране на водоснабдителните и канализационните услуги, които се осъществяват на обособена територия съгласно Закона за водите и работещо по одобрен от Комисията за енергийно и водно регулиране (КЕВР) бизнес план. По данни на КЕВР на този критерий в България отговарят 51 дружества, като пълният им списък е даден в приложение към дисертационния труд.

В България е извършена промяна в собствеността и управлението на ВиК инфраструктурата, реализирана чрез промените в Закона за водите от 2009 г. С тях ВиК системите и съоръженията са обявени за публична държавна и/или общинска собственост и са предоставени на Асоциации по ВиК, които са юридически лица *sui generis* (единствени по рода си). ВиК системите включват съоръжения за отнемане, съхраняване, транспортиране, разпределяне, отвеждане и пречистване на води, за използване на водната енергия и за защита от вредното въздействие на водите. По същество те представляват богат набор от активи, в т.ч. водоизточници, пречиствателни станции за питейни води (ПСПВ), съоръжения за дезинфекция, довеждащи водопроводи, разпределителни водопроводи, напорни резервоари, водоснабдителни помпени станции,

измервателни уреди, магистрални водопроводи, канализационна мрежа, помпени станции за отпадъчни води, пречиствателни станции за отпадъчни води (ПСОВ), превозни средства, тежки съоръжения и машини, колектори, водохващания, диспечерски пунктове, прилежащи към тях терени и обслужващи активи и др., които имат характер на инфраструктура с обществено значение. Всички те са наречени в дисертацията с общото наименование „ВиК активи“.

Въпреки волята на законодателя от 2009 г., на практика с години Асоциации по ВиК не бяха създадени, а ВиК активите продължаваха да фигурират в отчетите за финансовото състояние или счетоводните баланси на ВиК операторите. Това наложи отново да бъдат променяни текстове в Закона за водите, като през 2013 г. бяха приети изменения и допълнения, позволяващи изпълнение на предвиденото създаване на Асоциации по ВиК и предаване на ВиК активите от страна на операторите към тях. От своя страна Асоциациите по ВиК или общините следва да предоставят ВиК системите и съоръженията за експлоатация и поддържане на ВиК операторите.

От 2009 г. досега на равнище области са създадени Асоциациите по ВиК. На ниво ВиК оператори повечето дружества до края на 2015 г. са описали специфичните ВиК активи, обявени за публични. Преобладаващата част от ВиК активите са прехвърлени на Асоциациите по ВиК и съответно отписани от балансите на операторите през 2016 г. Договорите за възлагане на стопанисването и експлоатацията на тези активи са сключени в рамките на периода ноември 2016-март 2017 г. или по тяхното сключване се е работило през 2017 година. Това на практика означава, че ефектите от тези промени ще бъдат видими в бъдеще.

Поради особеностите на дейността на ВиК операторите и промените в Закона за водите, в тяхната дейност се използват някои **специфични активи**, характерни единствено за тях, каквито на практика не се срещат при останалите предприятия. Това са от една страна самите ВиК активи, т.е. инфраструктурни ВиК системи и съоръжения, фигуриращи (или фигурирали до 2016 г.) в отчетите за финансовото състояние на операторите, независимо от текста в Закона за водите, постановяващ публичната държавна или общинска собственост върху тях. От друга страна това са правата по договорите, които голяма част от операторите са сключили през 2016 г. с Асоциациите по ВиК, а някои – през 2017 г. Към края на 2016 г. са сключени 28 договора между Асоциациите по ВиК и ВиК оператори, като в дружествата е приложено разнообразие от интерпретации при отчитане на правата и задълженията, произтичащи от тях.

От така очертаните особености в дейността на ВиК операторите и произтичащите от тях специфични активи, са открити два основни периода:

- Период до предаването на ВиК активите за управление на Асоциациите по ВиК или общините. През този период пред ВиК операторите стои проблемът с оценяването на ВиК активите. За повечето оператори този период приключва през 2016 година, когато ВиК активите са предадени и са сключени договорите за ВиК. За част от операторите това е станало през 2017 година.

- Период след предаването на ВиК активите за управление на Асоциациите по ВиК или общините. През този период пред ВиК операторите стои проблемът с оценяването и представянето на правата по договорите за ВиК. Началната дата на този период е 2016 година, когато са сключени първите договори за ВиК.

В **параграф 2** са анализирани основните проблеми, свързани с оценяването на ВиК системи и съоръжения, които представляват инфраструктурни активи и са наричани накратко „ВиК активи“.

Особеностите на инфраструктурните активи предполагат конкретни проблеми при оценяването им, които са основно в следните направления:

- ВиК активите са разположени на голяма територия, като съществена част от тях са отдалечени на значими разстояния. На практика те са разположени по цялата обособена територия на съответния оператор, която често съвпада с територията на административните области в страната.

- Голяма част от ВиК активите са подземна инфраструктура, което затруднява провеждането на инвентаризация и оглед на тяхното техническо състояние и експлоатационна годност. Тези дейности в значителна част от случаите са или неизпълними, или изключително ресурсоемки и по тази причина – неоправдано скъпи.

- За ВиК активите няма и не може да има пазарна информация, нито може да се прилага логически оправдано концепцията за справедлива стойност, дори на Ниво 3 от йерархията на справедливите стойности по МСФО 13 *Оценяване по справедлива стойност*, тъй като не могат да бъдат идентифицирани нито пазарни участници, нито техни изходни предположения.

Поради големия обем на ВиК активите и сериозните потенциални разходи по определяне на стойността им, при избора на база за оценяване следва да се вземе предвид съотношението разходи-ползи. Това съотношение, заедно с адекватността на целта, с която се прави оценката, са основен критерий при определяне на подходяща оценъчна база. В дисертацията е направен паралел с единственото друго открито проучване по

въпроса, касаещо Австралия, където ВиК активите се оценяват по справедлива стойност от преобладаващата част от водоснабдителните предприятия, а останалите редовно начисляват обезценка на същите.

В дисертацията проблемът за оценката на ВиК активите е анализиран в контекста на Закона за водите, съгласно който те са обявени за публични. Очертани са основанията за приложение на МСС 16 *Имоти, машини и съоръжения* със съответните модели на оценяване след придобиване (модел на цена на придобиване и модел на преоценката) и на МСФО 5 *Нетекущи активи, държани за продажба, и преустановени дейности*.

При прилагане на МСС 16 *Имоти, машини и съоръжения* ВиК операторите могат да изберат между модел на цена на придобиване и модел на преоценката. При избор на **модел на цена на придобиване** следва да бъдат съобразени изискванията на МСС 36 *Обезценка на активи* относно признаването на загуба от обезценка. Стандартът изисква предприятията да проверят наличието на условия за обезценка на всяка дата на финансово отчитане. Следователно единствената възможност обезценка да не бъде направена, при спазване на изискванията на МСС, е да е извършена проверка на основанията за обезценка, но при нея да е установено, че такива липсват. На този етап не е необходимо да бъде установена стойността на евентуалната обезценка, а само да бъде оценена необходимостта от такава.

МСС 36 *Обезценка на активи* определя редица признаци, които следва да се вземат под внимание при анализа на необходимостта от обезценка, като най-общо те се класифицират на външни и вътрешни. При анализа на данните за ВиК отрасъла в дисертацията е установено наличието на основания за обезценка по повече от един критерий – както промени в технологичната и правната среда, така и наличие на данни за морално изхабяване или физическо увреждане на активите.

По отношение на правната среда за периода, обхванат от изследването, са настъпили редица изменения, изразяващи се в промени в нормативните актове, регламентиращи дейността в отрасъла на ВиК. Обявяването на ВиК активите за публични и налагат необходимостта от анализ на свързаните с това рискове от обезценяване на активите или, алтернативно, от тяхното прекласифициране по МСФО 5 *Нетекущи активи, държани за продажба, и преустановени дейности*.

Данните за морално изхабяване или физическо увреждане на ВиК активите са многобройни. Средният полезен икономически живот на този вид активи, определен от самите водоснабдителни дружества и оповестен в годишните им финансови отчети, е

около 25 години. Поне 40% от активите, измерени като километри водопреносна мрежа, са не само напълно амортизирани, а вече са използвани около два пъти по-дълго от полезния им икономически живот. В повечето доклади за дейността на ВиК операторите са оповестени данни за изключително тежкото експлоатационно състояние на ВиК активите, които в преобладаващите случаи се нуждаят от спешна рехабилитация, реконструкция или директно от подмяна. Според различни източници необходимостта в национален мащаб от нови инвестиции за рехабилитация и подмяна на ВиК активите са между 650 и 800 млн. лв. годишно и общи суми от порядъка от над 12 млрд. лв. за покриване на минимални нужди до над 43 млрд. лв. за привеждането ѝ в състояние, доближаващо се до европейските стандарти.

На тази основа е аргументирана необходимостта от провеждане на тестове за обезценка и съответно определяне на възстановимата стойност на ВиК активите и сравняването ѝ с балансовата им стойност. Това налага определяне на справедлива стойност и/или стойност в употреба за ВиК активите.

Конкретно за ВиК активите определянето на справедлива стойност по смисъла на МСС 36 *Обезценка на активи* и МСФО 13 *Оценяване по справедлива стойност* е проблематично, защото за тях не може да има нито неотменимо споразумение за продажба в пряка пазарна сделка, нито е възможно да има активен пазар под каквато и да било форма. За ВиК активите липсва надеждна основа за определяне на справедлива стойност на пазарен принцип, тъй като ключовите допускания, съдържащи се в дефиницията за тази стойност, тук са несъстоятелни – пряка сделка между информирани и желаещи осъществяването ѝ страни.

От друга страна определянето на възстановима стойност на основата на стойност в употреба за ВиК активи е улеснено именно поради специфичния характер на дейността на ВиК операторите. МСС 36 *Обезценка на активи* изисква при определяне на стойност в употреба, което на практика се основава на прогнозни парични потоци от използването на активите и на подходящ дисконтов процент, да се изхожда от планове за период до пет години, одобрени от ръководството, а за оставащия срок до края на полезния живот на актива – на разумни екстраполации с постоянен или намаляващ процент на растеж. МСС 36 *Обезценка на активи* регламентира при това прогнозиране да се отдава по-голямо значение на външните източници на информация. Поради спецификата на дейността на ВиК операторите и наличието на регулиране от страна на КЕВР, съгласно Закона за регулиране на водоснабдителните и канализационните услуги те са задължени да разработват бизнес планове за период от пет години, т.нар. регулаторен период, които

подлежат на одобрение от КЕВР. Бизнес плановете да съдържат анализ на съществуващото и прогнозното ниво на потребление на ВиК услуги, анализ на съществуващите и разчет на прогнозните разходи по експлоатация и поддръжка на ВиК системите и др. По същество чрез одобряването на бизнес плановете от страна на КЕВР, те придобиват частично характер на външен информационен източник, тъй като съдържащите се в тях данни и прогнози са съгласувани, контролирани и одобрени от регулатора. Това повишава надеждността на бизнес плановете като информационен източник за определяне на стойността в употреба на ВиК активите и внася квазипазарен елемент в информацията, на чиято основа е определена. Това се дължи на факта, че регулирането на естествените монополи, какъвто е водоснабдяването, е призвано да имитира пазарния механизъм в отраслите, където такъв липсва.

Съгласно МСС 16 *Имоти, машини и съоръжения* ВиК операторите могат да изберат да приложат **модел на преоценката**. При възприемане на този модел предприятието следва да извършва преоценки по справедлива стойност с достатъчна честота, така че информацията във всеки финансов отчет да съдържа актуални справедливи стойности за активите, за които такава политика е била възприета.

По отношение на възможността за надеждно определяне на справедливата стойност на ВиК активите следва да се има предвид от една страна тяхната специфика, а от друга – разбирането за надеждност на оценката. Спецификата на ВиК активите не може да се отдели от законовите възможности за тяхното използване, от факта, че те са обявени за публична държавна или общинска собственост от 2009 г.

МСФО 13 *Оценяване по справедлива стойност* предвижда определянето на справедливата стойност на нефинансовите активи да става на основата на предположенията, които биха взели под внимание участниците на пазара с оглед на най-добрите им икономически интереси. Стандартът изисква предприятието да идентифицира не конкретен участник, а да разработи „профил“ на участник в пазара. Тъй като ВиК активите са публични по силата на закона, а фигурират в балансите (отчетите за финансовото състояние) на ВиК операторите само временно, докато въпросът с тяхното отписване и предаване за управление на Асоциациите по ВиК бъде решен от практическа и организационна гледна точка, приложението на справедлива стойност като оценка за тях следва да бъде определено като неприемливо.

Липсата на пазар на ВиК активите поради ограниченията в Закона за водите логично води до неприложимостта на пазарния подход като техника за определяне на справедливата им стойност, тъй като той изисква използването на информация от

пазарни сделки с идентични или сравними (т.е. подобни) активи. Приложимостта на приходния подход (подхода на база доходите) е проблематична, тъй като той изисква справедливата стойност да се определя на основата на текущи пазарни очаквания за потоците, които ще произтекат от използването на активите. Като единствено приложим за ВиК активите може да се посочи подходът на база разходите, чрез който те могат да бъдат оценени по текуща възстановителна стойност, т.е. актуалната сума, която би била необходима за заместване на актива в състоянието, в което той се намира към датата на оценяване. За специфични машини и съоръжения това е най-подходящата техника за оценка на справедливата стойност. Въпреки, че подходът на база разходите е възможен за определяне на справедливата стойност на ВиК активите, приложението му на практика би означавало използване на огромна по обем сметна документация, включително инженерно-техническа експертиза, както за преценка на необходимите суми за изграждане на нови ВиК активи, така и за оценка на нивото на изхабяване на наличните.

Като общ извод е аргументирано виждането, че с оглед спецификите и законовите ограничения върху ВиК активите, от практическа гледна точка справедливата стойност е неприложима за периодичното им оценяване.

В дисертацията е анализирана и възможността за представяне и оценяване на ВиК активите е в **съответствие с МСФО 5 *Нетекучи активи, държани за продажба и преустановени дейности*** и в съответствие с КРМСФО 17 *Разпределения на непарични активи на собствениците*. В конкретната ситуация с ВиК активите следва да се има предвид т.нар. нерещипрочен трансфер, изразяващ се в прехвърлянето на активи от предприятието към собствениците му или друг субект без другата страна да прави същото.

Третирането на нерещипрочните трансфери се базира на справедливата стойност на дадения актив. КРМСФО 17 *Разпределения на непарични активи на собствениците* изисква задължението за изплащане на дивидент или нерещипрочен трансфер да бъде оценено по справедлива стойност на активите, чрез които ще бъде изпълнено, а възникналите разходи или приходи между стойността на задължението и балансовата стойност на активите, да бъдат признавани във финансовия резултат. Разяснението изисква още задължението за изплащане да бъде признато към момента, в който вече не е предмет на преценка от страна на предприятието. По отношение на ВиК активите, които могат да бъдат разглеждани като непаричен актив за разпределение към собствениците, този момент би следвало да е датата на влизане в сила на промяната в Закона за водите, регламентираща собствеността върху тях като публична.

Решението за прекласифициране на ВиК активи като държани за разпределение към собствениците и съответно прилагане на МСФО 5 *Нетекущи активи, държани за продажба и преустановени дейности* за тях, зависи от преценката на вероятността това разпределение да бъде приключено до една година от прекласифицирането на активите. Поради сложността и обемността на дейностите по установяване, разпределение и описване на ВиК активите, включително по установяване и изясняване на техния правен статут, вероятността прехвърлянето им към Асоциациите по ВиК или общините да приключи до една година от датата на влизане в сила на промяната в Закона за водите е била незначителна.

Освен това МСФО 5 *Нетекущи активи, държани за продажба и преустановени дейности* изисква предприятията да оценят активите по по-ниската от балансовата стойност и справедливата стойност, намалена с разходите за продажба. Както беше коментирано по-горе приложението на справедливата стойност по отношение на ВиК активите е съпроводено със значителни трудности и би изисквало неоправдано голям ресурс. Всичко това прави неприложимо третирането на тези активи по реда на МСФО 5 *Нетекущи активи, държани за продажба и преустановени дейности*.

Като обобщение е изведено, че независимо от възприетия от ВиК операторите подход за отчитане и оценяване на ВиК активите, по един или друг повод се налага да бъде определяна тяхната справедлива стойност, което е свързано със значителни трудности и/или разходи. Стремещт тези разходи да бъдат избегнати и липсата на интерес към оценяване на справедливата стойност на ВиК активи от страна на инвеститорите на болшинството от ВиК операторите (държавата и общините), са съществени пречки пред прилагането на този вид оценка. Това може да бъде разглеждано като своеобразен опортюнизъм от страна на счетоводителите в практиката, където използването на счетоводните приблизителни оценки се избягва. Това може да бъде разглеждано и като здравословна доза прагматичност и разумно професионално претегляне на съотношението разходи-ползи.

Параграф 3 е посветен на оценяването на права по договори за експлоатация на ВиК системи и съоръжения и оказване на ВиК услуги, наричани за краткост „договори за ВиК“. Основните характеристики на тези договори са регламентирани в Закона за водите. Сключените до този момент 28 договора са типови, при тяхното разработване е ползвана единна структура, еднакви дефиниции и като цяло са подчинени на една и съща философия. Договорите имат по същество еднакви клаузи, а различията са единствено в конкретните числови договорености.

При анализа на договорите за ВиК се открива директна аналогия с характеристиките за концесионните договори, регламентирани в Закона за концесиите², в направления като предмет, страни по договора, описание на обекта и видове обекти, право на приходи, изграждане на обекта, регламентация, свързана с приращения по обекта и собственост върху тях и т.н. Освен по ключовите характеристики, договорът за ВиК и концесията си приличат още и по допълнителни признаци като регламентирането на използване на активи на оператора/концесионера, изисквания, свързани със здравни и екологични норми и националната сигурност и отбраната и други изисквания към дейността.

Основните различия между договорите за ВиК и договорите за концесия са в следните направления:

- По-кратък срок на договора за ВиК – 15 години вместо 35 години;
- За разлика от концесиите, липсват състезателен елемент при определяне на ВиК оператор и процедура по сключване на договора. Договорите за ВиК се сключват в резултат на административно решение на Асоциацията по ВиК с определен от тях ВиК оператор;
- Липсва клауза за плащане на възнаграждение в парична форма от страна на оператора.

Договорите за ВиК като правило не предвиждат възнаграждение от страна на ВиК оператора във вид на директно плащане към Асоциацията по ВиК или нейните членове (държавата и общините на съответната обособена територия). Същевременно всички договори за ВиК имат клаузи, в които се предвижда определено равнище на задължителни инвестиции, които трябва да бъдат направени от оператора под формата на модернизация и реконструкция на публични ВиК активи или изграждане на нови такива. Всички новоизградени ВиК активи също са публични по силата на Закона за водите, като от момента на въвеждането им в експлоатация те се включват в обхвата на договора за ВиК между съответния оператор и Асоциацията по ВиК. Доколкото задължителните инвестиции по договорите за ВиК са неотменим ангажимент на операторите, те имат характер на насрещна престация и по същество представляват непарично възнаграждение, дължимо от оператора.

² В изследването е ползван Закона за концесиите (отм.), който е бил в сила през 2016 година, когато са сключени договорите по чл. 198п, ал. 1 от Закона за водите, както и до края на 2017 година. От 02.01.2018 г. е в сила нов Закон за концесиите, публикуван в Държавен вестник бр. 96 от 01.12.2017 г., но той не е относим към разглеждания в дисертацията период 2007-2016 г.

От анализа на договорите за ВиК е направен извод, че по същество те притежават основните характеристики на концесионни договори, макар формално да не представляват такива. От прагматична гледна точка те могат да бъдат разглеждани като специфични концесионни съглашения, сключени по облекчен административен ред и за по-кратък срок.

Основните права, които договорите за ВиК дават на операторите са:

- Изключително право върху приходите от ВиК услуги на съответната обособена територия.
- Право да стопанисват и експлоатират ВиК активите на обособената територия.

Тези две права по същество въплъщават едно комплексно право върху ВиК активите, което интегрира в себе си достъпа до тях, възможността за експлоатация и черпене на икономическа изгода, която обаче е ограничена. Доколкото договорите за ВиК имат редица допирни точки с концесиите, в изследването е потърсен паралел между отчитането на полученото чрез тях право на достъп и експлоатация на ВиК активите и правата по договор за концесия на услуга.

Възприетата в счетоводните стандарти трактовка е правата по договор за концесия да се отчитат като нематериален актив съгласно МСС 38 *Нематериални активи* и КРМСФО 12 *Договори за концесии за обслужване*, който се амортизира за срока на концесията. Концесионерът не притежава материалните активи, обект на концесия, а определени права върху тях, които му дават възможност да черпи икономическа изгода. В резултат на извършения анализ е направен извод, че правата за експлоатация и използване на ВиК инфраструктура, предоставени от Асоциациите по ВиК, отговарят на определението за нематериален актив от гледна точка на ВиК операторите, тъй като:

1. Възникват в резултат на минали събития, нямат веществена форма и са непарични;
2. Възникват по силата на договор, т.е. активът е разграничим;
3. Дават правомощие на ВиК операторите да получава всички приходи, произтичащи от ползването на ВиК активите, като това право е изключително за ВиК операторите и може да бъде противопоставено на трети лица, т.е. предприятието има контрол и очаква бъдещи икономически изгоди.

Изводът е, че ВиК операторите имат основание да признаят правата по договорите за ВиК като нематериален актив. Това налага изясняване на въпроса за неговата оценка.

Договорите между Асоциациите по ВиК и ВиК операторите се сключват по решение на съответната Асоциация, която избира оператора. За разлика от договорите по Закона за концесиите, които са алтернативният вариант за уреждане на правото на достъп и експлоатация на активи за ВиК услуги, те не се сключват след процедура по избор на оператор и при тях няма конкурсно начало и конкуренция между кандидати. На практика има пълно съвпадение между учредителите на всяка от Асоциациите по ВиК, а именно държавата и общините, включени в съответната обособена територия, и собствениците на ВиК оператора, който е държавно и/или общинско капиталово дружество. На тази основа е направен извод, че тези договори не са сключени на пазарен принцип и договорените в тях условия, вкл. цената на договора, не са формирани на пазарни начала. Това е аргумент за липса на търговско съдържание на сделката по придобиване на права за експлоатация на ВиК активи.

Доколкото оценка по справедлива стойност на правата по договорите за ВиК предполага използване на информация от Ниво 3 от йерархията на справедливите стойности по МСФО 13 *Оценяване по справедлива стойност*, както и поради факта, че за дейността на ВиК операторите по принцип пазарният принцип не е приложим, приложението на подобен подход следва да се определи като неуместно. Прилагането на такава оценка би изисквало твърде много разходи, а надеждността ѝ би била твърде ниска, за да може да бъде считана за уместна информация. Изводът от приведените аргументи е, че за най-подходящата оценка за правата по договорите за ВиК следва да се приеме стойността на насрещната престация, а именно поетото задължение за инвестиции.

Задълженията за инвестиции са неотменими ангажименти на ВиК операторите (при неизпълнение операторите дължат възстановяване, т.е. плащане, на собствениците на ВиК активи на сума, равностойна на неизвършената инвестиция) и едновременно с това за тяхното погасяване се очаква изтичане на ресурси, носители на икономическа изгода, затова от счетоводна гледна точка те следва да бъдат признати като пасив. Макар задълженията за инвестиции да имат характер на насрещна престация за придобиване на правото на достъп и експлоатация, то признаването на пасив не бива да бъде обвързвано с признаването на тези права като нематериален актив. Възможна е ситуация, в която операторът преценява, че не може да оцени надеждно правата и съответно да ги признае

като нематериален актив. В този случай преценката на основанията за признаване на пасив във вид на провизия за поетите задължения за инвестиции трябва да бъде направена самостоятелно при спазване изискванията на *МСС 37 Провизии, условни пасиви и условни активи*.

На основата на откритите активи и пасиви, които възникват при ВиК операторите във връзка с договорите за ВиК, в дисертационния труд е изведен модел за тяхното отчитане. Необходимостта от такъв модел произтича от факта, че договорите за ВиК предвиждат инвестициите да се извършват както за модернизирани и реконструкция на съществуващи ВиК активи, така и за изграждане на нови такива. Новоизградените ВиК активи също са публични по силата на Закона за водите, като за тях също възниква право на достъп и експлоатация за ВиК операторите.

В дисертацията е предложен модел на отчитане на правата по договори за ВиК, като е използван както проведен анализ, така и модел, разработен от екип на МРРБ съвместно със Световната банка по Консултантска програма за разработване на стратегия за финансиране, укрепване на регулаторния капацитет и повишаване ефективността на предоставяните услуги в отрасъл водоснабдяване и канализация. Разкрити са някои слабости на предложението от този екип модел и е направено предложение за неговото подобряване.

Основните проблеми на модела на МРРБ и Световната банка са свързани със залегналото в него предположение, че инвестициите в съществуващи активи са непарично възнаграждение за правата по съществуващи активи, а инвестициите в нови активи – непарично възнаграждение за нововъзникващите права за тях. Това предположение не се основава на клаузите на договорите за ВиК и може да се окаже несъстоятелно в случаите, в които цялата или преобладаващата част от инвестициите е в нови активи. Друг неизяснен момент е възможността ВиК операторите да правят инвестиции над тези, които са заложили в инвестиционната програма. Когато с тях се създават нови ВиК активи, те също са публични по силата на Закона за водите, както и върху тях също се простират правата за достъп и експлоатация по договорите за ВиК.

Като обобщение от направените анализи е препоръчан следният подобрен и развит **модел на отчитане на правата по договори за ВиК:**

- При влизане в сила на договор за ВиК се признава нематериален актив (НДА) с примерно наименование „Права за достъп и експлоатация на ВиК активи“ (основен НДА) и едновременно с това пасив с примерно наименование „Задължение за инвестиции по Договор с Асоциацията по ВиК“ (ЗИ). При първоначалното им

признаване активът и пасивът следва да са равни по стойност, определена като дисконтираната сума на одобрените по инвестиционната програма очаквани бъдещи инвестиции за срока на договора.

- Признатият основен НДА се амортизира за срока на договора (15 години) по линеен метод.

- Периодчно (веднъж годишно) се начислява финансов разход и съответно се увеличва стойността на задълженията за инвестиции от т.нар. „разгръщане на дисконта“.

- При извършване на инвестиции **в рамките на инвестиционната програма**, състоящи се в модернизация, реконструкции и подмяна на **съществуващи ВиК активи**, се отчитат разходи според икономическия им характер и предназначение. При въвеждане в експлоатация на активите, по които са извършени дейностите, се отчита приход от услуга към собственика на активите (държавата или съответна община). Вземанията, възникнали при отчитането на услугата, по силата на договора се покриват за сметка на задължението за инвестиции по него.

- При извършване на инвестиции **в рамките на инвестиционната програма**, състоящи се в изграждане на **нови ВиК активи**, се отчитат разходи според икономическия им характер и предназначение. При въвеждане в експлоатация на новите ВиК активи, се отчита приход от услуга към собственика им (държавата или съответна община). Вземанията, възникнали при отчитането на услугата, се покриват за сметка на задължението за инвестиция, без да се отчита нов НДА, доколкото стойността на тези инвестиции е включена в оценката на основния НДА.

- При извършване на инвестиции **над предвидените в инвестиционната програма**, състоящи се в изграждане на **нови ВиК активи**, се отчитат разходи според икономическия им характер и предназначение, фактурира се услуга към собственика на новите ВиК активи, като срещу вземането по услугата се признава нов НДА, чиято оценка е равна на стойността на изградените нови ВиК активи.

- Новият нематериален актив се амортизира по линеен метод за срок, определен в зависимост от оставащото време до края срока на договора за ВиК.

- Корекции на приблизителните оценки на основния НДА и на ЗИ следва да се направят при промяна на дисконтовия процент, както и при предвидените в договорите за ВиК прегледи и евентуално корекции на ЗИ след петата и след десетата година от влизането му в сила.

Стойностите на НДА и ЗИ са приблизителни оценки, зависещи силно от опреления дисконтов фактор, който е съществен източник на несигурност и би следвало да бъде оповестен като такъв. Препоръчано е дисконтовият процент да се определя на базата на среднопретеглената цена на капитала по бизнес плана, съгласуван с Асоциацията по ВиК и одобрен от КЕВР.

Доколко практиката на ВиК операторите съответства на изведения теоретичен модел на отчитане и представяне на специфичните за тях активи е установено в глава трета.

3. Глава трета Анализ на практиката по оценяване на специфични активи в счетоводството на ВиК операторите в България

В **параграф 1** са описани емпиричните данни, които са ползвани за проучването и как са анализирани.

За целите на практическото изследване на оценяването на специфични активи в счетоводството на ВиК операторите са ползвани публични данни от финансовите им отчети, както и от докладите за дейността, одиторските доклади и друга информация, публикувана от тях или оповестена от Комисия за енергийно и водно регулиране (КЕВР). Допълнително са проведени срещи и разговори с представители на ръководството на ВиК оператори и с техни одитори. Използван е похватът на неструктурирано интервю, като са поставени и обсъдени въпроси за оценяването на ВиК активите преди предаването им за управление на Асоциациите по ВиК и за избраната политика по представянето на договорите за ВиК и мотивите за този избор.

В резултат на изследването от теоретична и нормативна гледна точка в предходните две глави от дисертацията, както и с цел да се установи и анализира практиката на ВиК операторите във връзка с представянето и оценката на специфичните активи, са формулирани изследователски въпроси в две основни направления – проучване на практиката по оценяване на ВиК активите преди прехвърлянето им към Асоциациите по ВиК или общините и проучване на практиката по оценяване на правата по договори за ВиК. По този начин е постигнато единство с откритите в глава първа два периода на оценяване на специфични активи от ВиК операторите – преди и след прехвърлянето на ВиК активите на асоциациите по ВиК и съответно на двата вида специфични активи – ВиК системи и съоръжения и права по договори за ВиК.

В изследването са обхванати всички 51 броя ВиК оператори с обособена територия. Прегледани са и са обобщени ръчно всички публикувани годишни финансови отчети, доклади за дейността и одиторски доклади за периода 2007-2016 г. включително.

Обемът на изследването обхваща 510 бр. индивидуални финансови отчети. От съвкупността от емпирични данни посредством стратификация (разслояване на изследователската съвкупност) са формирани две групи с цел отговор на поставените изследователски въпроси:

1. Анализът на представянето и оценяването на ВиК активите е извършен на основата на 44 ВиК оператора, с което са обхванати всички оператори, които са имали ВиК активи за периода 2007 – 2016 г.

2. Анализът на практиката на ВиК операторите по представяне и оценяване на правата по договори за ВиК е направен на базата на 28 оператора, като по този начин са обхванати всички оператори, за които има данни за сключени договори за ВиК към 31.12.2016 г.

След редуциране на броя на операторите, изследването е извършено на основата на 440 индивидуални финансови отчета. Този обем е съпоставим с обхвата на други подобни изследвания или го превишава. Начинът на формиране на съвкупността дава основание настоящото проучване да бъде считано не за извадково, а за изчерпателно статистическо проучване на практиката на ВиК операторите за изследвания период, при което са обхванати всички единици.

В изследването на прилаганите от предприятията модели на оценяване, както и на съответните оповестявания, са приложени различни подходи. Като по-обща подходи са използвани статистическа групировка, сводка, както и стратификация на съвкупността. При проведените разговори с представители на ръководството на ВиК операторите и с техните одитори е използвано неструктурирано интервю. При анализа на одиторските доклади са използвани в комбинация методически похвати като индекс на оповестяването и “изследване на случай“ (case study), като по този начин е избегната опасността от механичен анализ на докладите, като са анализирани конкретните документи в дълбочина. За анализ на редица въпроси са използвани индекси на корпоративни оповестявания, като при формирането им е използвана рангова или ординална скала³.

Резултатите от изследването са съпоставени с резултати от друго проучване по въпроса за обезценките в практиката на предприятията в България, където е приложена същата скала. Съпоставянето на резултатите за ВиК операторите с тези на други публични нефинансови предприятия повишава тяхната значимост.

³ Ординалната скала понякога се разглежда като разновидност на ранговата скала.

За целите на анализа на чувствителността на балансовите суми към методите, предположенията и приблизителните оценки, стоящи в основата на техните изчисления, включително причините за тази чувствителност, е приложен финансов анализ. Той е допълнен от метода на „имитационно моделиране“, при който данните от финансовите отчети на избрани предприятия са преизчислени при различен от възприетия от тях подход на третиране.

В **параграф 2** е анализирана практиката на ВиК операторите за оценяване на ВиК активите преди предаването им за управление на Асоциациите по ВиК или общините.

В резултат на проведените анализи е установено, че всички 44 изследвани оператора, почти без изключение, са избрали в счетоводната си политика оценяване на ВиК активите по модела на цена на придобиване. Изключенията са пренебрежими, тъй като операторите, които са възприели различна счетоводна политика в някои отделни отчетни периоди, на практика не са извършвали никакви преоценки. Всъщност нито един оператор не е извършил обезценка на свои нетекущи материални активи, в т.ч. и ВиК активи, нито преценка на такива активи за изследвания период. Основният извод от получените резултати е, че по същество ВиК операторите са прилагали модел на цената на придобиване за оценка на ВиК активите за целия изследван период от 2007 г. до 2016 г. включително. Налице е ясно изразено предпочитание на операторите към този модел, което се съгласува с аргументираната в глава втора невъзможност да се приложи справедливата стойност за ВиК активите поради тяхната специфичност.

Резултатите показват, че ВиК операторите, без изключение, не са правили обезценки на нетекущите активи през поне 10-годишен период – от 2007 до 2016 г. Освен това нито един от тях не е оповестил информация за възстановимата стойност на ДМА за същия период. Фактът, че в анализирания 440 отчета липсват такива оповестявания, е аргумент в полза на виждането, че причините за неначисляване на обезценка не са в превишението на възстановимата стойност над балансовата, а поради фактическата невъзможност на ВиК операторите да я установят. Приведените в глава втора на дисертацията аргументи, свързани с огромния физически обем на ВиК активите, недостъпността на голяма част от тях за непосредствено установяване на техническото им и експлоатационно състояние (поради отдалеченост и тъй като са подземна инфраструктура) и липсата на възможност за определяне на пазарно базирани оценки, се потвърждават от липсата на каквито и да било оповестявания, свързани с възстановимата стойност на ВиК активите. Установено е също по-добро общо ниво на счетоводна

политика по обезценяване при ВиК операторите, прилагали МСФО, спрямо тези, прилагали НСФОМСП. Повечето ВиК оператори не са оповестили мотивите на ръководството за липсата на обезценка, а където това е направено, оповестяването е по-скоро формално и не допринася за по-добро задоволяване на информационните потребности на потребителите на информация от финансовите отчети. Почти всички оповестявания са от вида „ръководството прецени, че няма основания за обезценка“. ВиК операторите или не са правили тестове за обезценки, или не са дали информация за такива. Получените резултати са сравнени с тези от друго изследване на практиката на предприятия, включени в индекса VGBX40, като е установено по-ниско ниво на обезценяване и на оповестявания, свързани с обезценяване, при ВиК операторите. Това доказва, че специфичният характер на ВиК активите възпрепятства определянето на възстановимата им стойност и оттам – на начисляването на обезценки.

Установено е също, че за предприятията, прилагали МСФО, случаите на квалифицирано мнение на одитора по въпроси, свързани с оценките на ВиК активите, са твърде чести⁴. Това са между една пета до една трета от всички оператори, а за 2015 г. в 4 от 10 доклада мненията на одиторите са квалифицирани по тези въпроси. Тези данни свидетелстват за сериозните проблеми, с които се сблъскват както ВиК операторите, така и одиторите, които проверяват и заверяват техните финансови отчети, когато става въпрос за оценка на ВиК активите. За 2015 г. в над половината от докладите на одиторите се коментират по един или друг начин тези активи и оценката, с която са представени – в 23,8% от случаите това е станало чрез параграф за обръщане на внимание и в 38,1% от случаите – чрез квалифициране на мнението на одитора, ангажиран с проверката и заверката на годишния финансов отчет на съответното предприятие. При по-детайлен преглед на докладите на одиторите за 2015 г., в които има изразено квалифицирано мнение, се открояват мотиви, като „ръководството на дружеството не е извършило преглед на преносната стойност“ на имотите, машините и съоръженията и не е определило полезен икономически живот на същите, липса на достатъчно доказателства дали балансовата стойност на имотите, машините и съоръженията е подценена или надценена, липса на доказателства за стойността на някои дълготрайни материални активи, липса на доказателства доколко част от активите са налични и липса на оценка на ВиК активите, които са трансформирани в публична държавна и общинска собственост.

⁴ Преобладаващата част от отчетите на предприятията, прилагали НСФОМСП, не са били заверявани от одитор или одиторските доклади не са публикувани.

Установено е, че всички 21 изследвани оператора, прилагали МСФО като база за отчитане, без изключение са избрали да не прилагат МСФО 5 *Нетекущи активи, държани за продажба и преустановени дейности* за ВиК активите, подлежащи на отписване по реда на Закона за водите. Няма нито един оператор, който да е класифицирал тези активи като подлежащи на разпределение към собствениците като нерещипрочен трансфер. Тъй като в оповестяванията към финансовите отчети не са открити мотиви, посочени от ръководството за така възприетата политика, за тях може да се съди косвено по някои аргументи в параграфите за обръщане на внимание, посочени от одиторите в техните доклади, които са свързани с факта, че, въпреки текста на Закона за водите, няма предприети конкретни действия по предаването на ВиК активите и не може да се съди достатъчно достоверно кога се очаква да бъде извършено това предаване. Допълнителен мотив е изключителната сложност по прилагане на изискваната в МСФО 5 *Нетекущи активи, държани за продажба и преустановени дейности* преценка на активите, подлежащи на прекласифициране.

Липсата на обезценки, както и неприлагането на МСФО 5 *Нетекущи активи, държани за продажба, и преустановени дейности*, са пряко свързани със специфичния характер на ВиК активите. Той се проявява в големия им обем, разнообразие и техническа сложност, географското им разположение и факта, че значителна част от тях представлява подземна инфраструктура. Тази тяхна специфика затруднява оценката на технико-експлоатационните им качества и прави оценяването им изключително разходоёмко. В допълнение към това специфичността на ВиК активите се проявява и в друг аспект – поради обявяването им за публични със Закона за водите, за тях са неприложими всички оценки, основани на пазарна информация, тъй като по дефиниция за тях не може да има пазар. Като резултат от това ВиК операторите са изпитвали големи трудности, свързани с оценката на ВиК активите в продължение на години, поради което са прилагали най-прагматичното решение предвид почти безизходната ситуация, в която са се намирали – да не начисляват обезценка, като оповестяват, че не са установили основания за такава.

В параграф 3 е направен анализ на практиката на ВиК операторите за оценяване и представяне на правата по договори за експлоатация на ВиК системи и съоръжения и оказване на ВиК услуги (договори за ВиК).

Установено е, че всички ВиК оператори, прилагали през 2016 г. Националните счетоводни стандарти, са избрали счетоводна политика, според която правата по договорите за ВиК не са представени като нематериален актив. Сред операторите,

прилагали като база за отчитане МСФО, се наблюдава разпределение, при което половината са избрали политика, при която правата по договорите за ВиК са признати като нематериален актив, а другата половина – политика без признаване на такъв актив. В резултат на проведеното изследване на финансовите отчети на ВиК операторите е направен извод, че основният мотив за избора на счетоводен модел, при който правата по договорите за ВиК не се признават като нематериален актив, е преценената невъзможност за надеждната му оценка.

При анализа на оповестяванията, свързани с договорите за ВиК, направени от операторите, които не са признали правата по тях като нематериален актив, е установено, че нито един от тях не е признал провизия за ЗИ. Средната оценка на оповестяванията, свързани с договорите за ВиК е около 30% от максималната, което съответства на кратко описание на факта, че има сключен такъв договор и оповестяване само на някои от неговите параметри. Оповестената информация при тези оператори е оценена като недостатъчна да замести признаването на НДА. Изключение правят „ВиК“ ООД, гр. Русе, „ВиК – Шумен“ ООД, гр. Шумен и „ВиК“ ООД, гр. Силистра, където има подробни оповестявания.

От анализа на политиката на ВиК операторите, признали правата по договорите за ВиК като нематериален актив, е установено, че като цяло нивото на оповестяване е сравнително високо. Оценката на общите оповестявания по договорите за ВиК е 81,3% от максималната. Прави впечатление значително по-доброто ниво на оповестяванията при операторите, признали правата като НДА. На практика 7 от общо 12 оператора са направили пълни и подробни оповестявания по въпроса като са получили максималната оценка по този критерий.

Почти всички ВиК оператори са оповестили как е формирана оценката на нематериалния актив, изразяващ правата на достъп и експлоатация на публични ВиК активи. Като основно слабо място може да се посочи липсата на оповестяване на източници на несигурност, свързани с приложената приблизителна оценка – такова оповестяване е направил само един оператор – „ВиК“ ЕООД, гр. Пловдив. Налице е пълно единство в приложените подходи към оценяване на правата на достъп и експлоатация сред ВиК операторите. Всички са оценили тези права чрез дисконтираната стойност на задължението за инвестиции (ЗИ), заложено в договора за ВиК. Тази практика е в съответствие с предложеното в глава втора от дисертацията.

Установено е, че едва половината (6 от 12 или 50% от всички) оператори са оповестили и начина на определяне, и числовата стойност на дисконтовия процент. Един

оператор (8,3% от всички) е оповестил как е определен дисконтовият процент, но без да даде информация за стойността му, а 5 оператора (или 41,7% от всички) не са дали никаква информация за дисконтовия процент, макар да са оповестили, че са приложили дисконтиране на ЗИ за целите на оценката на правата по договора за ВиК. 41,7% от операторите (5 от 12) са оповестили, че за определяне на дисконтовия процент са използвали средно-претеглената цена на капитала, изчислена на основата на Бизнес плана за периода 2017-2021 г., одобрен от КЕВР и съгласуван с Асоциацията по ВиК, което също съответства на предложеното в глава втора на дисертацията.

Установено е сравнително високото ниво на оповестяванията в отчетите на ВиК операторите, избрали да признаят правата по договорите за ВиК като НДА. Недостатъци и пропуски в оповестяванията има основно по въпроса за приложения процент за дисконтиране. Неоповестяването на информация относно този процент затруднява разбирането на оценката на нематериалния актив, както и преценката за влиянието на евентуалната му бъдеща промяна, поради което следва да бъде оценено като недостатък. На тази основа е отправена препоръка към ВиК операторите за подобряване на оповестяванията като ги допълнят с информация за начина на определяне на дисконтовия процент и на неговата числова стойност.

От анализа на докладите на одиторите на ВиК операторите, представили правата по договорите за ВиК като НДА, е видно, че като цяло те не са изразявали квалифицирано мнение. Такова е изразено от одитора на едно предприятие – „ВиК“ ЕООД, гр. Плевен, всички останали одитори (91,7% от докладите) са заверили отчетите без квалификация на мнението си по този въпрос. Има доказателства, че това мнение е формирано след задълбочен анализ, включително и на ключови одиторски въпроси. В докладите на одиторите, включващи ключови одиторски въпроси, изрично е посочено тестване по същество на оценяването на правата за достъп и експлоатация, включително на използвания дисконтов процент, както и съсредоточаване на вниманието върху пълнотата на оповестяванията. Това повишава доверието в информацията от финансовите отчети на ВиК операторите.

Анализиран е специално докладът на одитора на „ВиК“ ЕООД, гр. Плевен, като е уснатовено, че одиторът е приел признаването на правата по договора за ВиК като нематериален актив и неговата приблизителна оценка. Неговите аргументи за квалифицирано мнение са свързани с виждането му, че имуществената структура на оператора е небалансирана, което произтича не от счетоводната интерпретация на договора за ВиК, а от икономическите последици за оператора от неговите клаузи.

За изследване на влиянието на счетоводния модел върху ключови показатели за финансовото състояние на ВиК операторите са използвани базови финансови отношения, представени в Табл. 3.

Таблица 3

Ключови финансови съотношения и тяхното значение

№	Показател	Значение
1	ДА / Общо активи	Показва какъв е дялът на нетекущите активи в общата стойност на активите
2	Нетен ФР ⁵ / Общо активи	Показва възвръщаемостта на активите
3	Нетен ФР / Собствен капитал	Показва възвръщаемостта на собствения капитал
4	Собствен капитал / Общо активи	Показва съотношението на собствения капитал към стойността на активите - критерий за финансова автономност
5	Постоянен капитал / ДА	Показва съотношението на собствения капитал и дългосрочните пасиви към стойността на нетекущите активи - критерий за финансиране на дълготрайните активи

Подходът към анализиране на ефекта от избрания счетоводен модел чрез влиянието му върху така избраните аналитични показатели е реализиран в две направления:

1. Анализ на изменението на избраните аналитични показатели за 2016 г. спрямо 2015 г. за двете групи ВиК оператори – тези, които са признали правата по договорите за ВиК като НДА и тези, които не са ги признали.

2. Анализ на изменението на фактическите стойности на избраните аналитични показатели за 2016 г. за два ВиК оператора, признали правата по договорите за ВиК като НДА, спрямо стойността, която тези показатели биха имали за същия период и за същите оператори, ако те бяха приложили другия счетоводен модел. За целта е направено имитационно моделиране на данните от отчетите за финансово състояние на „ВиК – Варна“ ООД, гр. Варна и „ВиК – Йовковци“ ООД, гр. Велико Търново.

В резултат на проведените анализи е очертана основната разлика в показателите за финансово състояние на двете групи оператори – по-голям относителен дял на нетекущите активи в общата стойност на активите при операторите, признали правата по договори за ВиК като НДА, по-добро съотношение на коефициента на

⁵ ФР – финансов резултат.

финансиране на дълготрайните активи (показател 5), по-малко изменение на показателите за структура на активите през 2016 г. спрямо 2015 г., както и на абсолютните стойности на активите и собствения капитал. За показателите за възвръщаемост резултатите са твърде разнопосочни, за да може на тяхна основа да се правят обосновани обобщения. Въпреки това може да се направи изводът, че картината на финансовото състояние⁶ за 2016 г. е по-благоприятна за операторите, които не са признали правата по договори за ВиК като НДА. Освен това в резултат от различния счетоводен модел, възприет по отношение на правата по договорите за ВиК, финансовите отчети на предприятията от отрасъла стават по-несравними през 2016 г. в сравнение с тези от 2015 г.

Резултатите по второто направление на анализа, основано на моделирането на финансовите отчети на два оператора при алтернативните подходи на отчитане на договорите за ВиК потвърждават изводите, че при прилагане на модел на отчитане чрез признаване на НДА, се получават показатели за финансово състояние за 2016 г., чиито стойности са значително по-близки до стойностите, които тези показатели са имали през 2015 г., в сравнение с алтернативния модел. Потвърждава се и изводът, че непризнаването на правата по договорите за ВиК като НДА, дава като резултат по-благоприятна картина на финансовото състояние.

Установено е, че нито един оператор, който е преценил, че не може да оцени достоверно правата по договора за ВиК и съответно не е признал НДА, не е начислил провизия за произтичащите от този договор задължения за инвестиции. Това представлява изкривяване на информацията за финансовото състояние, тъй като за извършването на тези инвестиции следва да изтекат ресурси, чиято стойност е съпоставима със сумата на активите на предприятието, а в някои случаи я превишава (след отписване на ВиК активите), но това не е представено във финансовия отчет. На тази основа и на базата на предходните анализи е изведена зависимост между модела на представяне на договорите за ВиК и картината на финансовото състояние, представена на Фиг. 1.

Моделът на представяне на договорите за ВиК, при който се признава НДА, оценен чрез дисконтираната стойност на ЗИ, дава най-балансирана и достоверна картина

⁶ Изразът „картина на финансовото състояние“ е предпочетен пред „финансово състояние“, защото последното е обективно състояние на предприятието. С промяната на счетоводния модел се променя не самото финансово състояние, а представата за него, изградена на основата на анализ на някои показатели. Това именно представлява картината на финансовото състояние.

на финансовото състояние на ВиК операторите, тъй като не изкривява представата за него нито в посока оптимизъм, нито в посока песимизъм. Като такъв, той е открит като препоръчителен за ВиК операторите, ако бъде приложен в подобрения и развит вариант, предложен в глава втора от дисертационния труд.

Фигура 1 Модели на счетоводно представяне на договорите за ВиК според картината на финансовото състояние, която представят

В заключение е посочено, че ВиК операторите са изпитвали трудности при оценяването на ВиК активите преди прехвърлянето им за управление на Асоциациите по ВиК. Израз на тези трудности е установената липса на преоценки за период от поне 10 години, както и липсата на определяне на възстановима стойност. С прехвърлянето на ВиК активите към Асоциациите по ВиК и отписването им от отчетите на операторите трудностите не са намалели, а са заменени с нови, свързани с признаването и оценяването на правата по договорите за ВиК. Това още веднъж потвърждава практическата необходимост от проведеното изследване.

III. Справка за приносите в дисертационния труд

1. Предложен е вариант за дефиниция за оценка в счетоводството, като са отграничени обектите на оценка от обектите на измерване. На тази основа е изведена и е обоснована класификация на оценките в счетоводството и е очертано мястото на оценките в счетоводството в контекста на концепциите за оценяване. Открити са етапите на процеса на оценяване и са обобщени основните проблеми, които възникват при всеки от тях от гледна точка на практиката на предприятията.

2. Обоснована е необходимостта от обезценяване на ВиК активите в счетоводството на ВиК операторите. Установено е равнището на обезценяване на тези активи за периода 2007-2016 г. за ВиК операторите в България. Основната констатация е, че липсва обезценка на специфичните за ВиК операторите активи. Причина за това е високата степен на сложност на ВиК активите, за които определянето на възстановима стойност е трудно осъществимо.

3. Обоснован е и е развит препоръчителен модел на отчитане на правата по договорите за ВиК. Те следва да бъдат признати като НДА, оценен по дисконтираната стойност на очакваните парични потоци, свързан със задълженията за инвестиции по тези договори. Направено е предложение дисконтовият процент да бъде изчислен като средно-претеглена цена на капитала по Бизнес плана на съответния оператор, одобрен от КЕВР и съгласуван с Асоциацията по ВиК.

4. За емпирично изследване на практиката на ВиК операторите в България относно оценяването на ВиК активите, признаването и оценяването на правата по договорите за ВиК и оповестяванията, свързани в тях, са приложени изчерпателно статистическо обобщаване, сводка и стратифициране на съвкупността, както и индекси за анализ на корпоративни оповестявания чрез използване на рангова или ординална скала. В резултат на комплексното емпирично изследване е установено нивото на оповестяване на договорите за ВиК отделно за операторите, признали правата по тях като НДА и за тези, които са възприели модел на отчитане без признаване на нематериален актив.

5. Установено е чрез имитационно моделиране и финансов анализ влиянието на алтернативните модели на отчитане на договорите за ВиК върху показателите за финансово състояние на ВиК операторите. Доказано е, че моделът на отчитане, при който правата не се признават като НДА, дава по-благоприятна, но неточна картина на финансовото състояние на база информацията от финансовите отчети. Обосновано е предложението за прилагане на модела на отчитане, при който правата по договорите за

ВиК се признават като НДА, тъй като чрез него картината на финансовото състояние е най-достоверна и показва както правата, така и поетите задължения по тях.

IV. Публикации по дисертационния труд

Статии в реферирани научни списания

1. Александрова, Н., 2003. За същността и видовете счетоводни оценки: едно субектив(истич)но разбиране. Известия на ИУ-Варна, 3, с. 107 – 117.
2. Александрова, Н., 2008. Видове оценки в счетоводството. Известия на ИУ-Варна, 4, с. 74 – 85.
3. Александрова, Н., 2017. Счетоводни аспекти на договорите за експлоатация на публични ВиК активи при ВиК операторите. Икономика и компютърни науки, 2017, 6, с. 19 – 36

Доклади от научни конференции

4. Александрова, Н. Управление и регулиране на ВиК отрасъла в България. Икономиката в променящия се свят – национални, регионални и глобални измерения. Варна : Наука и икономика, II, 2017, с. 89 – 94.
5. Александрова, Н., 2017. Възможности за управление на ВиК отрасъла в България чрез бенчмаркинг. Варна : Наука и икономика, с. 242 – 251.
6. Александрова, Н., 2017. Договорите между Асоциациите по ВиК и ВиК операторите – същност и особености. Варна : Наука и икономика, с. 215 – 223.

Декларация за оригиналност

Декларирам, че настоящата дисертация е изцяло авторски продукт и в нейното разработване не са ползвани в нарушение на авторските им права чужди публикации и разработки.